

Проф. др Павел Јефимович Кандељ

Аутор разматра безбедносну ситуацију на Балкану у оквиру натоцентричног система европске безбедности и промена у Европи насталих ширењем Северноатлантског пакта на исток. Такође, указује на проблеме безбедности СР Југославије и улогу и интересе Русије у актуелним и наговештеним процесима у региону релевантном за њихово решавање.

У последњих десет година мало је међународних проблема о којима је толико говорено колико у вези с европском безбедношћу.¹ То је посебно парадоксално када се узме у обзир чињеница да после окончања „хладног рата“ такав проблем није ни постојао. Наиме, над Европом није било чак ни сенке опасности, нити се иједна од претњи остварила. Изузетак је југословенска криза, али се и та опасност, чак и на узнемиренем Балкану, могла локализовати у границама СФР Југославије. И, управо у време када је било тешко препознати какву-такву опасност по безбедност континента, уследила је одлука о ширењу НАТО-а на исток. То није само унело нову живост у већ устаљене дискусије о европској безбедности, већ се догодило нешто много суштинскије – питање безбедности је поново почело да се претвара у проблем у чијем средишту се нашао однос између Русије и Северноатлантског пакта. Будући да се безбедност Европе гради као безбедност од Русије (изван тога ширење Алијансе је бесмислено), одговор Русије је без алтернативе: она своју безбедност третира као неутрализацију опасности са запада. „Извоз безбедности“ на исток, који су декларисали лидери НАТО-а, у том контексту се претвара у „увоз опасности“, а однос према европској и однос према руској безбедности противурече један другом.

Натоцентрични систем европске безбедности

У Русији се много говори о неодвојивости европске и руске безбедности као што се у земљама југоисточне Европе говори о неодвојивости европске од балканске безбедности. Али то има оправдања само на нивоу жељених циљева или идеалног стања. У стварности је све супротно. Изјаве о ширењу Пакта и на територију бившег СССР-а, његова нова стратешка концепција, према којој се сфера делатности и задатака шири и на неомеђени „евроатлантски простор“ и покушаји да

¹ Професор др Павел Јефимович Кандељ, Институт за европске студије Руске академије наука. Чланак превела др Јелица Курјак.

се његове активности извуку из оквира међународних институција и правних норми наставак су кретања према натоцентричном систему европске безбедности. Међутим, покушаји да се Европа одвоји руском границом учиниће, неминовно, да Русија постане опозиција тој целини и поред тога што то не одговара ни њеним интересима, ни одабраној стратегији. „Брисање“ Русије из европске „уровниловке“ довешће до тога да она стварно постане главна непознаница.

Слична ситуација се ствара и у Југоисточној Европи. Главна одлука везана за безбедност на континенту – о проширењу НАТО-а, донета је независно од југословенске кризе, која је основно жариште ратног сукоба у Европи, и несигурне ситуације на Балкану, као потенцијално најнестабилнијем делу континента. Иако су САД и европске земље почетком деведесетих година испољавале узнемиреност због балканских догађаја, безбедност Кувајта им се тада учинила значајнијом него ситуација у пределу „меког трбуха Европе“. Али, и у периоду када се НАТО активно и непосредно мешао у регулисање југословенске кризе основни разлог за његове активности били су, пре свега, ванрегионални мотиви – јачање америчког лидерства у Европи и у свету, поновно доказивање да је НАТО незаменљив и, на крају, практична потврда ефикасности нове стратешке концепције Пакта и демонстрација слабости Русије.

Ширење Северноатлантског пакта на исток

Широка активност НАТО-а не би могла да буде остварена да није било и конкретних регионалних задатака: дестабилизација непријатељског режима у Србији и претварање СРЈ у трулу државу, у псеудо-државну творевину којом се управља споља (налик на Босну и Херцеговину). Међутим, ти циљеви су објективно стимулисали стихијну тенденцију фрагментације Балкана по етничкој основи и тако су били у директној супротности с декларисаном „европеизацијом“ региона. Тачно тако изабран начин активности од стране САД и НАТО-а – спољашња ескалација застарелог и за Балкан типичног етнополитичког конфликта и директно мешање, и то отвореним стављањем на једну страну – повећава могућност конфликта у целој југоисточној Европи. Потпуна равнодушност иницијатора антијугословенске акције према њеним последицама по одређене земље и стабилност региона у целини потврђује да у натоцентричном систему безбедности на Балкану безбедност самих балканских држава није основни елемент. То је променљива величина која зависи од интереса појединих лидера блока и која се у сваком тренутку може мењати и добијати различите форме. Подршка од стране НАТО-а етничком национализму с великоалбанским претензијама довела је у питање интегритет Македоније, а посредно и Босне и Херцеговине. На тај начин је био створен и пример без преседана за турско (муслиманско) становништво у Бугарској и мађарско у Румунији. Отуда, на почетку, југословенски суседи, с изузетком Албаније и Хрватске, нису случајно узели исти курс. Наиме, те земље су сматрале

да на тај начин повећавају могућност за улазак у европске и евроатлантске структуре.

Такво понашање је било награђено. Бугарска и Румунија су постале кандидати за пријем у ЕУ, на шта нису могле рачунати на основу економских критеријума. Македонији, Босни и Херцеговини и Хрватској ЕУ предложила је споразуме о стабилизацији и асоцијацији. Све те земље, иако не у подједнакој мери, имају приступ европском тржишту и добијају финансијску и економску помоћ од Европске уније. Али, цена привилегија била је, у ствари, губљење суверенитета. Питања сопствене унутрашње стабилности и спољашње безбедности те земље су сасвим подредиле Северноатлантском пакту.

Карактер односа између НАТО-а и југословенских суседа, успостављен током конфликта на Косову и Метохији, може се сматрати моделом натоцентричног система балканске безбедности. На том примеру је очигледно показано које место припада државама у региону, шта им тај систем може дати, а на шта није спреман. Поверавањем своје судбине НАТО-у земље југоисточне Европе штите се од непостојеће опасности од Русије и, истовремено, изазивају руски гнев. Уколико натоцентрични систем односа буде изграђен без Југославије и против ње, по угледу на „нову балканску антанту“, оне ће добити гаранције од „југословенске опасности“ какву нису осетиле ни у најкритичнијим тренуцима југословенске кризе. Међутим, судбина Кипра, Босне и Херцеговине и Косова показује да такав модел не гарантује већу унутрашњу стабилност и интегритет, већ, напротив, веће мешање и притисак суседа или њихових партнера. Натоцентрични систем балканске безбедности не спасава регион од снажно израженог дисбаланса снага: штити се асиметрија изазова и претњи за балканске земље, с једне стране, али и за САД и НАТО, с друге стране. Остаје асиметрија заинтересованости и одговорности Северноатлантске алијансе за судбину сопствених поданика. У оквиру тога, Турска је приоритетни партнер Пакта у региону и држава која претендује на улогу суперсиле, која ће и у будућности користити наклоност западних партнера. Очигледно је да чак ни формално исти геополитички статус чланица Пакта не повећава утицај „нових“ чланица на процес доношења одлука. И у том случају је очигледан пример операције НАТО-а на Косову и Метохији.

Ако су се Мађарска и Пољска, настојећи на разне начине и не без ентузијазма, коначно прикључиле НАТО-у, позиције Грчке и Чешке биле су апелационо диктиране, тако да нико није имао алтернативних предлога. На тај начин се, искључиво формално, хипотетички пријем земаља југоисточне Европе у НАТО може третирати као укључивање региона у општи систем европске безбедности. У стварности је, међутим, реч о претварању региона у подмандатну територију Северноатлантског пакта. При томе балканске земље остају пасторчад натоцентричног система безбедности. Реч је о парадоксалној ситуацији: успостављањем таквог система безбедности на Балкану не само да не

престаје да буде нужна додатна ванблоковска подршка, већ се питање поставља у још оштријој форми. У таквој констелацији Русија се појављује као једини претендент на то „упражњено место“ пошто излази из оквира „балканске равнотеже“ с обзиром на то да је лишена могућности доношења одлука. Међутим, балканске земље, у својим односима са Русијом, заточеници су односа између НАТО-а и Русије.

Безбедност Савезне Републике Југославије

Све то има двоструки значај и посебно је актуелно за СР Југославију, која се налази пред избором: или да нађе своје место у Европи, уз очување самосталности и вођење рачуна о сопственим националним интересима, или да следи пример суседа и да у потпуности повери своју судбину НАТО-у у нади да лидери Алијансе, после промене режима у СРЈ, неће одустати од своје десетогодишње пристрасне антијугословенске политике. Они су заиста добили прилику да покажу да је њихова политика била усмерена против постојећег ауторитарног режима, а не против Југославије. Али, да би се то доказало није довољно да се само признају учињене грешке (мада ни у то не треба сасвим веровати). Потребно је озбиљно суочавање са косовским штићеницима, који не намеравају да се одрекну сопствених антијугословенских идеја. Спремност и одлучност НАТО-а за такве активности изазива велике сумње. Уз то, како на обичном, тако и на политичком тржишту, делују исти закони: уколико продавац сам снижава своју цену, нико неће предложити већу. Отуда се, због слабости Београда, траже максимални уступци. И, ако Југославија не жели сама себи да одузме маневарски простор и води дијалог са западним земљама с позиције слабије стране, „руска карта“ – политичка подршка Русије, неће за њу бити излишна.

Демократска Југославија ипак има потенцијално много снажније спољнополитичке позиције него што их је имао претходни режим. Активна сарадња с ЕУ смањује њену зависност од САД у балканским оквирима. Умањују се разлози и основаност експанзије НАТО-а у југоисточној Европи. „Свим балканским народима једнака права и једнака безбедност“ – законска је и недељива потреба ако се посматра с међународноправног гледишта, на основу које се, истовремено, омогућавају и ефективно задржавају интереси Југославије и на Косову и Метохији, и у Босни и Херцеговини, и у региону у целини.

Интереси Русије на Балкану

Русија и Југославија имају подударне интересе у сфери безбедности. Тај закључак се односи и на друге земље у региону уколико не желе да остану пасивни објекти натовског кишобрана. Све те земље, иако у различитом обиму и на различитим основама, треба да настоје да не остану изван или на рубовима европског система безбедности. Интересима Русије и земаља југоисточне Европе одговара стварање структуре којом се неће довести у питање њихов суверенитет, територијални

интегритет и унутрашња стабилност, која их, истовремено, укључује у процес европске интеграције као пуноправне учеснике или партнере.

У својој регионалној политици Русија је у стању да много више активира своје ресурсе када је реч о заједничким акцијама, али и у случајевима када су на делу различити приступи. И САД и НАТО, иако су игнорисали позицију Русије, били су принуђени да је узимају у обзир. Руска дипломатија, колико год је била у могућности, настојала је да уравнотежи пристрасно антијугословенски приступ других чланова „контакт-групе“ и да подржи Југославију у остваривању њених захтева. Свакако, нису све руске акције биле успешне. У такве треба уврстити мисију В. Черномирдина, који је кренуо на неизбалансиране уступке чак и тамо где се могло добити више. Али, тешко је проценити каква би била судбина Југославије да Вашингтон и Брисел нису морали да узимају у обзир Русију.

Наведено не треба схватити као настојање Русије да супротстави Југославију и Европу. За саму Русију, и сада и у догледној будућности, ЕУ остаће најважнији економски партнер, на чију сарадњу одлази трећина руске спољне трговине. Због тога је Русија заинтересована да односи између Југославије и ЕУ (као и других земаља региона) и Русије буду односи узајамног допуњавања. То није у супротности ни са заједничком стратегијом ЕУ и Русије, ни са Пактом стабилности за Југоисточну Европу. Велики пројекти извоза и транзита руских енергената у региону добар су пример тространих економских веза. Стога би ограничавање економске сарадње имало значајне негативне последице по трговински салдо и платни биланс земаља региона.

У Русији су свесни чињенице да ни сарадња с ЕУ није лишена елемената супарништва. Чини се да и у Југославији морају водити рачуна да „ЕУ не представља санаториј за лечење историјских траума“, како је јетко приметио један фински политичар. Југославија ће се, вероватно, у потпуности суочити са тим чињеницама када истекне садашњи импулс солидарности с младом југословенском демократијом.

*

* *

Европске државе су најзначајнији саговорници у политичком дијалогу, па Русија неће постављати нереалне и контрапродуктивне циљеве – неће уносити раскол у НАТО-у између европских и прекоокеанских савезника. Али, ако је за Русију ширење Алијансе неприхватљиво, јачање европског спољнополитичког и одбрамбеног идентитета не треба сматрати опасношћу. Ширењем партнерства и сарадње између Русије и ЕУ у сфери безбедности могу се отворити нове перспективе за формирање целовитог европског система колективне безбедности. У оквиру тога, чини се сасвим вероватном неопходна трансформација Северноатлантског пакта. Уколико буду у европским интеграционим процесима, балканске земље ће добити веће могућности за свођење на најмању меру изазова и опасности по своју безбедност.